

SOCIJALNA RAZINA

Socijalni likovi Zagreba u Strategiji

(a) **Naselje**. U posebnom dijelu (Program prioritetnih mjera i aktivnosti za provođenje *Strategije*, 11; str. 166) Zagreb je posredno spomenut s pomoću sintagme “sustav naselja”. Složenica se spominje u posebnu zahtjevu, kojim se nalaže izrada specifično usmjerena procesa oblikovanja i gospodarenja naseljima uključenim u jedinstvenu nacionalnu mrežu. Stoga je točnije reći da se zahtjev odnosi na **cjelovitu mrežu** (naselja), a ne samo na pojedinačna naselja. Zahtjevom se izrijekom upozorava da su naselja “predmeti” preobrazbe koja se oblikuje sukladno stratezijskim imperativima. Ili, drukčije rečeno, da se **ne moraju**, baš zbog uspjeha same preobrazbe, predočiti kao specifični razvojni akteri. Djelomično je ta indiferencija mehanička posljedica komunikacijskog okvira. Na papiru gdje je hitno izložiti niz razvojnih imperativa ne mora biti i posebna analitička uputnica koja govori o zajednici aktera nužnih u provedbi naznačenih imperativa. Posrijedi je, dakle, jedna vrsta prirodoznanstvene sheme koja o naseljima, unatoč tomu što su ona i akteri razvitka, **pragmatično** govori kao o “objektima” preobrazbe.

No osim na naznačenu uskratu, izazvanu pragmatičnim komunikacijskim kontekstima, *Strategija* je, htjela-ne htjela, upućena i na drugu, strukturno važniju uskratu. Ta uskrata onemogućuje jasnu predodžbu o akterima strategije. Nije teško ustvrditi da su glavni akteri strategije, kao i u drugim srodnim slučajevima, država, gradovi, velike tvrtke itd. Ali vrijednost ponuđene sheme nije veća od načelne. Nedostaje **konkretna** identifikacija sudionika strategije. Budući da, kako je u samom dokumentu naznačeno, **nema jasne razvojne strategije**, autori prostorne strategije, čak i da su htjeli, nisu mogli jasno identificirati aktere prostorne preobrazbe. Nesumnjivo je to jedno od najvažnijih sljepih mjesta *Strategije*.

Budući da je u takvu okviru grad kao razvojni sudionik **reduciran** na tehničke funkcije naselja, predvidljivo je

da se o Zagrebu govori kao o jednom od naselja u nacionalnoj mreži. Ono se uređuje i njime se upravlja po pravilima tehničkog postupanja, predviđenim za slične prilike i poslove.

Nema sumnje da se dio stratejskih intencija može ostvariti i na toj, reduciranoj, razini. On obuhvaća široki, ne i nevažni, raspon poboljšica i promjena kojima je zajednički cilj **tehničko usavršavanje naselja** kao funkcionalnih sklopova. Koliko na tom području u hrvatskim naseljima ima posla, ne treba posebno dokazivati nikomu tko je bio u prilici makar i na kratko vrijeme djelovati u komunalnim poslovima.

Međutim, stratejske intencije koje ističu obzirni razvitak i nacionalnu integraciju ne mogu se ostvariti na primjeren način bez dvije posebne predradnje. (i) Prvom se predradnjom moraju odrediti sudionici stratejske preobrazbe i njihov **konkretan** modernizacijski identitet. Nije, dakle, dostatno ustvrditi da su to država, gradovi, tvrtke itd., nego je potrebno pokazati kako su konkretno oblikovani njihovi razvojni i modernizacijski identiteti. (ii) Drugom se predradnjom mora odrediti na koji način naselja sudjeluju u razvojnoj preobrazbi kao **posebni sudionici**. To nije zapisano samo u dokumentima gdje se razgraničuju upravna/samoupravna prava pojedinih tipova naselja, premda se bez njih, dakako, zahtijevano određivanje ne može primjereno dovršiti. Posrijedi je, ponajprije, jasno naznačivanje uloga pojedinih naselja i tipova naselja u zamišljenom programu modernizacije s obzirom na mogućnosti koje strukturno nudi i oblikuje njihov konkretni **socijalni identitet**. Te se mogućnosti pokazuju u širokom rasponu likova kojima je zajednički cilj oblikovanje **potrebne socijalne kompetencije** za određeni tip razvitka.

(b) **Veliki grad**. Kako se Zagreb identificira naslovom "veliki grad", pokazuje posebna analitička shema (11; str. 92, 93). U njoj se razlikuje više skupina naselja, u rasponu od glavnog grada, Zagreba, do malih gradova koji se miješaju s naseljima s gradskim obilježjima ili s područnim razvojnim žarištima. Općenito pravilo identifikacije članova sheme formulirano je ovako: "(...) po stvarnoj razvojnoj sposobnosti i životnoj ponudi svaki grad ili važnije naselje (u Hrvatskoj) nalazi se barem na jednom stupnju **niže** (istaknuli autori) nego što pokazuje i otkriva njegovo formalno mjesto u hijerarhiji centara. Grad Zagreb, premda je u formalnom pogledu hrvatska metropola, stvarno funkcionira kao jače makroregionalno središte (...)".

Stvarni smisao iznesenog stava najjasniji je prizna li se činjenica da formalno indiciranje ranga pojedinoga grada/središta u hrvatskoj naseljskoj mreži nije primjereno njegovoj stvarnoj razvojnoj snazi. Ona je, redovito, na nižem stupnju nego što formalno indiciranje pokazuje. Taj uvid i ne bi trebao biti posebnim iznenađenjem. Metodologijska osnovica indiciranja hijerarhijskog položaja pojedinog grada, poznato je, izravno ovisi o ishodu inventure formalnih likova institucionalne mreže; drukčije rečeno, indiciranje se temelji na pretežno kvantitativnom opisu likova osnovne institucionalne mreže. Nije, dakako, prijeporno što se analitičko povjerenje ulaže i u takav postupak. Ali je prijeporno držati dobivene rezultate validnim podacima. Prijeporno je zbog toga što se glavne razlike ne kriju samo među kvantitativnim razlikama nego i među strukturnim razlikama koje određuju praktične predloške njihova djelovanja. Primjerice, i Zagreb i Rijeka imaju po jedno sveučilište. Kvantitativan opis takvih institucija dopušta, dakle, ta dva grada izjednačiti, a izjednačavanje muzealizirati sintagmom "sveučilišni gradovi". Međutim, strukturna analiza rada jednog i drugog iznosi na vidjelo neuklonjive razlike koje nedvosmisleno dijele ta dva grada: jednoga određujući kao ovisnog i repriznog, s rijetkim vrijednim razvojnim poticajima (Rijeka), a drugoga kao nedovršenog i osporenog s velikim potencijalom i skromnim ostvarenjima.

Prati li se naznačeni trag, lako je uočiti da se u *Strategiji* sugerira stav da je Zagreb, unatoč formalnom položaju prvoga grada u naseljskoj hrvatskoj mreži, u osnovi grad koji po razvojnoj sposobnosti ne nadmašuje makroregionalni, **o (odsutnoj) metropoli ovisan**, grad. Time je, barem načelno, određen i općenit pravac njegove mijene sukladan strategijskim intencijama. Uočiti je da se glavna dobit od takve mijene ne očituje u reduciranom popisu novih institucija ili novih skupina stanovnika i djelatnosti, premda se, dakako, učinaka njihove prisutnosti ne treba odreći unaprijed. Glavna dobit očekuje se na drugom mjestu: u strukturnoj mijeni **akterske sposobnosti grada** za određenu strategiju razvitka. Drukčije rečeno: dobit se očekuje od promjene **njegova razvojnog subjektiviteta**.

Na drugom smo mjestu upozorili da je glavna uloga gradskih subjektiviteta djelovati kao **metasistemske tvorcice modernizacije** (3, 1997). To, praktično, znači oblikovanje posebnog načina sudjelovanja grada u nacionalnom razvitku. S naznačenog stajališta odmjeran taj se način, najprije, očituje u sposobnosti grada da oblikuje – **građanski način**

života. Nije taj način, s obzirom na niz posebnih svojstava, u svim razdobljima uvijek jednako odredljiv. Ali je njegovo strukturno ishodište nepromjenljivo. Njega određuje strukturna sposobnost grada da djeluje kao glavni socijalni proizvođač **individualne autonomije, inovacijskih stilova i prakse te tehničke kompetencije svojih stanovnika.** Bez te sposobnosti grad je, ma koliko bio velik i institucionalno raznovrstan, samo naselje. Spomenuta ga sposobnost, pak, neuklonjivo upisuje na listu aktera koji izravno oblikuju modernizacijske procese, a time i stvarni sadržaj strategije razvitka.

(c) **Metropola.** U *Strategiji* je jasno naznačeno da je Zagreb hrvatska metropola. Ali je naznačeno i to da metropolom tek ima postati. Jesu li ta dva stava međusobno oprečna? Na prvi pogled jesu. Ali razumiju li se iz razvojne perspektive, onda je zasnovano tvrditi da je posrijedi par komplementarnih sudova. Prvim je jasno naznačena fizička i upravna činjenica da je Zagreb najveći hrvatski grad i glavni grad u hrvatskoj državi. Drugim se ističe ocjena koja je analizirana u prethodnom ulomku, a ona poučava da razvojna subjektivnost Zagreba nije metropolaska nego subjektivnost grada nižega ranga od metropolaskog. To, praktično, znači da se metropolasko oblikovanje grada, i kao uređene fizičke zbilje, i kao razvojnog subjekta, **treba posebno poticati** ohrabrujući nova mjerila urbane kakvoće, svojstvena posebnoj skupini gradova u naseljskoj mreži: glavnim nacionalnim gradovima. Budući da njih (mjerila) nema na unutrašnjem državnom području, **treba ih potražiti u inozemstvu.**

Oblikovanje Zagreba kao metropole, dakle, racionalno se orijentira odmjerenjem s drugim nacionalnim metropolama, najprije, dakako, s europskim. Drugi gradovi u Hrvatskoj tu obvezu nemaju. Oni će, nesumnjivo, rabiti prednosti što ih donose stanovite sličnosti s homolognim članovima naseljske mreže u drugim državama. Ali obvezu da svoja mjerila kakvoće izvode iz konkurentskog iskustva stečenog odmjerenjem s inozemnim središtima - nemaju.

Na drugoj strani, međutim, glavne strategijske intencije nacionalne strategije nisu time postale sekundarnim orijentirima u oblikovanju Zagreba. One - kao uostalom i za cijelu naseljsku mrežu - određuju općeniti okvir zahtijevane preobrazbe. Dakle, Zagreb se s drugim inozemnim metropolama mjeri i vrednuje u strukturnoj ovisnosti o modelu usmjerenja promjena izvedenom iz zamisli o obzirnom razvitku; i s obvezom da djeluje kao središte unutrašnje integracije i pouzdanosti. Kao metropola, među-

tim, čini se to kao specifičan tip **nadlokalnog** društvenog aktera, koji baš zbog toga može djelovati kao posebni nadzornik praktične kakvoće razvojne preobrazbe.

Likovi Strategije i Generalni urbanistički plan Zagreba

Koliko prije opisani likovi *Strategije* utječu na opći shematizam *Generalnog urbanističkog plana Zagreba*? Reći da je zbilja jednoga grada trovrsta: naseljska, velegradska i metropolska nije, dakako, gesta neodređenosti. Ako ništa drugo, njome se naznačuju općeniti “žanrovi” s pomoću kojih je obvezatno misliti o gradskoj preobrazbi. Uzmu li se, k tomu, u obzir i poučci izvedeni iz glavnih intencija *Strategije*, “žanrovska” mreža postaje toliko određena da se u njoj lako održavaju na vidjelu glavne zagrebačke razlike. Zato je opravdano ustvrditi da *Strategija* pruža uporabljiv opći okvir izrade generalnog plana grada.

Metropolski atributi Zagreba kriju još dvije dodatne činjenice o kojima je potrebno voditi računa. (i) U upravnom sustavu Zagreb, baš zbog toga što je metropolskim gradom, ima položaj jednak položaju posebne županije. Kombinacija metropolskih i županijskih ovlasti osnovica je posebna upravljačkog okvira koji, pokazalo se, djeluje poticajno na gradsku preobrazbu. Jesu li takvi poticaji jednako vrijedni na svim razinama gradske zbiljnosti – pitanje je bez nedvosmislena odgovora. Niz primjera pokazuje da oni mogu biti izazivačima paradoksalnih oblika retro-zvitka, kakav je paleotercijarizacija u Donjem gradu ili nepriznavanje ekoloških prava stanara u komercijalnim “zonama”. (ii) U nacionalnom prometnom sustavu Zagreb ima poseban položaj jer svi glavni hrvatski putovi “vode u Zagreb”. Čak i pomorski, razumiju li se pomorske dionice kao sastavnice koridora za “integralni transport”. Zahvaljujući tome, zagrebačka je gradska regija, navlastito u koridorima europskih prometnih putova, posebno privlačnim područjem kojemu brojni, napose rubni, hrvatski gradovi ne mogu uspješno konkurirati. Zato se i u *Strategiji* opravdano upozoruje da je u Zagrebu i oko njega sabran veći i bolji dio hrvatske razvojne zalihe.

Obje činjenice, očito je, izazivlju razvojne posljedice koje imaju različit pravac djelovanja. Na jednoj strani olakšavaju postići potrebne tehničke i socijalne uvjete za efikasne oblike razvojnog djelovanja. Ali, na drugoj, ne slažu se uvijek najbolje ni s temeljnim slikama obzirnog zvitka ni s obvezama Zagreba u nacionalnoj integraciji. Generalni urbanistički plan, pokraj inih, ima zadaću olakšati kri-

tičko vrednovanje tih posljedica. Ali stajalište koje primjereno utemeljuje kritiku nije više ekskluzivno gradsko stajalište. Budući da je Zagreb na više načina (u liku velegrada i metropole) **i akter i sredstvo** ostvarivanja nacionalne strategije, njegovo unutrašnje strukturiranje **izravno utječe** na oblike i ishode ostvarivanja te strategije. Drukčije rečeno, promatra li se zagrebački generalni plan u konvencionalnom institucionalnom okviru, on je samo središnji dokument unutrašnjeg oblikovanja i gospodarenja gradskim prostorom. No, budući da unutrašnje strukturiranje Zagreba izravno utječe na prakse nacionalne strategije, i to na nekoliko vrlo važnih “sektora” događaja (stanovništvo, promet, kretanje elita, međunarodno posredovanje itd.), *Generalni urbanistički plan Zagreba* jest **dokument nacionalnog reda**. Njega, dakako, *Strategija* posebno ne imenuje. Ali je ipak vidljivo da se on iz *Strategije* ne može odstraniti.

Prate li se dostatno sabrano implikacije iznesena stava, postaje samorazumljivo da se generalni urbanistički plan izrađuje na temelju dvije skupine ciljeva. Prva skupina ciljeva opisuje poželjne promjene **u Zagrebu kao autonomnoj velegradskoj zbilji**, koja opravdano teži unutrašnjim preobrazbama **neovisno o drugim sudionicima razvitka** kakvi su država, županija, gradovi itd. Druga skupina ciljeva opisuje one obveze Zagreba koje proizlaze iz činjenice da je on grad s posebnim strategijskim ovlastima i sposobnostima koje djeluju **na nacionalnoj razini**. Kakoća ispunjavanja tih obveza mjeri se upravo **strategijskom kooperacijom Zagreba i drugih sudionika nacionalnog razvitka**.